

УДК 371.134:91(07)

Оксана Тімець,
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри географії та
методики її навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ПРОГНОЗУВАЛЬНА ОЦІНКА ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглядається питання прогностичної оцінки фахової компетентності в системі професійної підготовки майбутніх учителів географії. Досліджуються шляхи і можливості її удосконалення. Встановлено значення компетентнісного підходу в освіті. Обґрунтовано потребу розвитку географічного мислення студентів.

Ключові слова: професійна підготовка вчителя-географа, фахова компетентність.

В статье рассматривается вопрос прогнозирования специальной компетентности в системе профессиональной подготовки будущих учителей географии. Исследуются пути и возможности ее усовершенствования. Установлено значение компетентностного подхода в образовании. Доведено необходимость развития географического мышления студентов.

Ключевые слова: подготовка учителя-географа, профессиональная компетентность.

The question of professional competence of professional preparation future teachers of geography is considered in this article. The ways and opportunities of perfection the geography Education in different social and political conditions are investigated. Competence approach in education is set. The need for the development of geographical thinking students is substantiated.

Key words: professional preparation of the future teacher of geography, professional competence.

Інтеграція України в світову систему освіти вимагає якісної перебудови підготовки фахівців. У сучасній педагогічній науці розвивається ідея компетентнісного підходу в професійній підготовці вчителя, що сприяє розвитку його особистості, здібностей, самостійності, виробленню вмінь здобувати нові знання.

Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція базової фундаментальної освіти в Україні, географічної освіти пропагують

особистісний розвиток учителя як найвищу цінність суспільства. Цьому присвячені наукові роботи в галузі філософії освіти; професійної підготовки фахівців у вищій школі; теорії компетентнісного підходу до навчання та діяльнісного підходу до процесу розвитку особистості.

Компетентнісний підхід в освіті полягає у підвищенні ролі інтелектуального, комунікативного, морального, когнітивного та інформаційного освітнього компонентів. Крім того, важливим завданням сучасної освіти є визначення складових компетентності, що забезпечують якість освіти. Саме тому необхідно переорієнтувати навчально-методичне забезпечення на компетентнісний підхід, а це вимагає перегляду специфіки вивчення фахових (фундаментальних і спеціальних географічних) дисциплін у вищих навчальних закладах.

В основі дослідження системи формування цілісної особистості педагога-географа та застосування позитивних змін у навчально-виховному процесі лежать роботи географів-методистів М. Баранського, О. Берлянта, О. Бугрій, Г. Денисика, І. Душиної, Л. Зеленської, М. Криловця, В. Корнеєва, В. Максаковського, П. Масляка, В. Обозного, А. Сиротенка, О. Скуратовича, О. Топузова, О. Топчієва, П. Шищенка та ін.).

Рівень професійної підготовки майбутніх учителів географії в українській вищій школі спрямовано на європейський вимір, де основою досягнення високого рівня знань є набуття готовності до самостійності, самовдосконалення, вміння здобувати знання та використовувати їх у професійній діяльності. Саме тому викладачам фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін необхідно не лише дати студентам певний рівень фахових знань і вмінь, а й виробити у них здатність до самостійності в навчальній роботі, в пошуку інформації, її обробці й застосуванні, передбачати розвиток особистісних якостей, зокрема географічної культури, мотивації навчання й ціннісних орієнтацій професійної діяльності. Це вимагає здійснення інтегрованого підходу у вивченні студентами фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін та створення умов для запровадження проблемно-модульної технології навчання.

Здійснення ретроспективного аналізу становлення системи професійної підготовки майбутніх учителів географії на різних етапах розвитку суспільства дозволило констатувати безпосередній зв'язок між змінами в державній владі й політичним підґрунтям освіти, між викладанням географії, її методикою і розвитком географічної науки, соціально-економічним розвитком країни та становленням географічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах. Саме тому, ми не виділяємо чіткі рамки періодизації у ретроспективі професійної підготовки майбутніх учителів географії, а прослідковуємо її зміни в часі та просторі.

Новий етап у розвитку навчання географії (початок ХХІ століття) супроводжується перебудовою структури і змісту шкільної географії, затвердженням Державного стандарту базової і повної середньої освіти, вищої освіти, Концепції змісту географічної освіти в загальноосвітній

школі України, Закону України про освіту де підсилено особистісно орієнтований підхід до вивчення предмета, акцентується увага на можливостях компетентнісного підходу в географічній освіті.

Виявлення причин перетворень на різних етапах історичного розвитку професійної підготовки майбутніх учителів географії дозволило здійснити прогностувальну оцінку визначення їх фахової компетентності як важливої складової загальної професійної компетентності та відзначити орієнтацію на компетентнісну освіту одним із пріоритетів сучасності.

Визначення сучасного стану розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя географії у вищій освіті України і зарубіжжя дозволило констатувати основні вимоги до її здійснення: вища освіта повинна сприяти становленню вчителя-професіонала, мотиваційно зрілої особистості зі сформованими географічним мисленням та ціннісними установками, спроможної до саморозвитку та самореалізації в професійній діяльності. На основі вивченої літератури й власного педагогічного досвіду під професійною підготовкою майбутніх учителів географії, що спрямована на формування його фахової компетентності розуміємо динамічну систему, метою якої є оволодіння курсами фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін, встановлення їх взаємозв'язків та зв'язків з іншими циклами навчальних дисциплін, досягнення ролі географічної науки у змісті географічної освіти, оволодіння особистісними якостями з метою самостійного здобуття знань, практичних вмінь і навичок, засвоєння теоретико-практичних основ здійснення компетентнісно орієнтованого навчання в школі. Виконання цих вимог можливе за умов організації професійної підготовки в контексті компетентнісного підходу із дотриманням принципів: науковості, професійної спрямованості, єдності теорії і практики з життям, фундаментальності освіти, системності та міжпредметних зв'язків. Визначені принципи забезпечують процес професійної підготовки майбутніх учителів географії як основи формування їх фахової компетентності й передбачають виокремлення завдань, для виконання яких студенти мають володіти креативними здібностями, що можливо лише за спеціально створених організаційно-педагогічних умов.

Аналіз досвіду світової професійної підготовки учителів географії визначив орієнтири її модернізації, де ґрунтовного розв'язання набула проблема компетентнісного підходу. Головною перевагою освіти в економічно розвинених державах пропагується доступність інформації, багатопрофільність вищих навчальних закладів, наявність умов для компетентнісного підходу в освіті учнів ЗОШ і майбутніх учителів, формування особистості, здатної до самостійності, готової до використання інновацій у власній діяльності та діяльності в умовах оновленої школи, до розвитку творчості й компетентності.

Оскільки основна функція освіти на компетентнісній основі – забезпечення індивідуальних освітніх потреб студента, то важливим є не лише формування їх знань, а й виділення освітніх об'єктів, відносно яких

майбутній учитель самовизначається і формує власну мотивацію професійної діяльності, ціннісні орієнтації, бажання до самовизначення і саморозвитку. Формальні знання з основ географії без зв'язку з такими об'єктами не здатні забезпечити формування фахової компетентності майбутнього вчителя.

Функціональні фахові знання в структурі професійно-предметної компетенції окреслюються змістовими та мотиваційними характеристиками, колом тих об'єктів діяльності, які визначають доцільність формування компетенції, її соціально-практичним значенням. Варто відмітити те, що зарубіжними науковцями, зокрема Л.Шульман, було обґрунтовано такі категорії бази знань учителя:

- зміст дисципліни, що викладатиметься (спеціальні знання);
- загальні педагогічні знання – наголос на широких принципах організації навчального процесу та управління ним при викладанні свого предмета;
- знання і розуміння шкільної навчальної програми з особливим акцентом на тих матеріалах і програмах, якими вчитель послуговується як «виробничими інструментами» (технологічні знання);
- педагогічний зміст знань (своєрідна сукупність змісту спеціальних знань, знання педагогіки, методики, спеціальна форма професійного розуміння змісту вчителем);
- знання учнів, їх характеристик;
- загальні знання освітнього контексту;
- знання мети, кінцевих результатів навчання, їх філософської та історичної основи [4, с. 5].

Отже, в структурі професійної підготовки виділяють такі основні блоки: фундаментальні теоретичні знання; технологічні географічні знання; професійні уміння з виділенням наскрізних понять де враховуються їх походження, структура, взаємозв'язки та подальша генералізація. Фундаментальні теоретичні знання умовно поділяються на два структурних елементи. Перше – це загальнонаукові, методологічні проблеми географії як науки; друге об'єднання стосується теорії і методики навчання і виховання учнів під час вивчення географії як шкільного предмету. Технологічні знання – елемент підготовки майбутніх учителів географії з технологічних позицій, які забезпечуються навчальними програмами, підручниками, дослідженнями системи методів, форм і видів, засобів навчання та методики їх використання, діагностикою результатів навчання географії тощо [1; 2]. Як бачимо з переліку, центральне місце у базі знань вчителя належить саме фаховим знанням, які у своєму складі мають:

1. Знання фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін (глибокі та всебічні пізнання в галузі спеціальності: знання основних географічних понять, об'єктів і явищ, їх взаємозв'язків і наслідків взаємодії; знання специфіки кожної дисципліни, розуміння місця географії в системі сучасних наукових знань та її значення; знання основ історії

географії і головних напрямів сучасного розвитку географічної науки тощо).

2. Технологічні знання освітніх аспектів (знання класичних і сучасних методів, засобів, прийомів, технологій професійної педагогічної діяльності, здатність їх застосовувати, удосконалювати, конкретизувати, розвивати; знання особливостей особистості учня та учнівського колективу) [2].

Внаслідок вивчення студентами фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін, які безпосередньо відповідають їх професійним запитам, у них формуються фахові компетенції «у вигляді тріади «знання – вміння – навички», що доповнюються особистісними якостями фахівця за компетентнісного підходу.

Проблема компетентнісного підходу як одного з напрямів підвищення якості професійної освіти визначається в уповільнених темпах його запровадження в Україні та плюралізмі думок щодо визначення інструментарію ключових понять. Здійснена інтерпретація теоретичного підґрунтя у визначенні поняття «фахова компетентність майбутнього вчителя географії» дозволила обґрунтувати його категоріальну сутність. З урахуванням професійної підготовки та специфіки професійної діяльності відзначимо, що фахова компетентність майбутнього вчителя географії є інваріантною складовою його професійної компетентності. Вона виступає як інтегральна характеристика особистісного становлення (наявність мотивації навчання й ціннісних орієнтацій) та опанування професійною діяльністю майбутніми вчителями, що пов'язано з їх здатністю осмислено застосовувати комплекс знань, умінь і способів діяльності з конкретного предмета (географії) й володіння логічними операціями (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) з фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін, під час навчально-польових і педагогічних практик, самостійної і пошуково-дослідницької діяльності, надбаних у навчальному закладі.

Постає потреба обґрунтування теоретико-методологічних основ вивчення питань компетентності як інтегрального багаторівневого утворення у цілісній професійній структурі особистості майбутнього вчителя географії та визначення концептуальних положень формування його фахової компетентності. Вихідним положенням концепції є створення цілісної системи професійної підготовки майбутніх учителів-географів, яка ґрунтується на взаємозв'язку методологічного, теоретичного і практичного блоків та побудована на засадах визначених підходів, за якими встановлено загальні принципи її структури, змісту й умов реалізації, зокрема, це компетентнісний, аксіологічний, системний, особистісний і діяльнісний підходи.

Фахова компетентність формується набором спеціальних компетенцій: предметної, картознавчої, процесуально-технологічної, інформаційно-дослідницької, мотиваційної і ціннісно-змістової. Комплекс названих компетенцій є складовою професійної підготовки, необхідної

вчителеві географії для реалізації функцій фахової компетентності: пізнавально-гносеологічної, програмувально-регулятивної, інформаційної, інваріантної, інтегративної, гностично-комунікативної та розвитку його географічного мислення. Географічне мислення – це, перш за все, інтелектуальна діяльність майбутнього вчителя географії, побудована на певному об'ємі здобутої географічної інформації для розв'язання освітніх завдань, здатність до аналізу широкомасштабних географічних ситуацій, що спонукає до постійного пошуку, орієнтації і оновлення інформації, набуття знань, здобуття вмінь висувати гіпотези, формулювати докази, заперечення, міркувати логічно; виділяти загальне і суттєве в географічній інформації для кращого засвоєння учнями. Зміст географічного мислення полягає у вмінні аналізувати просторові закономірності, встановлювати взаємозв'язок між геосистемами та їх окремими компонентами на основі історичних методів, які дозволяють дати наукове обґрунтування сучасної географічної картини світу.

Здійснення дослідження передбачало визначення стратегії професійної підготовки, вихідних теоретичних положень (принципів) формування фахової компетентності, обґрунтування основних етапів, структури та змісту професійної підготовки студентів-географів у вищих навчальних закладах. Нагромадження фахових знань, практичних умінь, ціннісних орієнтацій трансформувалися в спеціальні компетенції. Інтеграція одержаної інформації й концептуальне бачення змісту фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін з урахуванням індивідуальних особливостей майбутніх учителів сприяли їх більш повній самореалізації, сформованості мотивації професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тімець О. В. Особливості технологічного підходу в професійній підготовці компетентного вчителя географії / О. В. Тімець // Молодь і ринок. – 2008. – № 10(45). – С. 81–85.
2. Тімець О. В. Професійна компетентність вчителя географії : навчальний посібник для студентів-географів педагогічних ВНЗ / О. В. Тімець. – Умань : СПД Сочинський, 2008. – 320 с.
3. Тімець О. В. Сучасні інноваційні технології – складова удосконалення педагогічної майстерності вчителя географії / О. В. Тімець // Наук. записки. Сер. «Педагогіка і психологія» / Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського / ред. кол. М. І. Сметанський (гол. ред.), Г. С. Тарасенко, Н. Г. Ничкало [та ін.]. – Вінниця : ВДПУ, 2005. – Вип. 14. – С. 64–66.
4. Shuiman L. S. Knowledge and Teaching: Foundation of the New Reform / L. S. Shuiman // 7 Harvard Educational Review. – 1987. – N. 57 (1).